

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

12^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1904

Eenige opmerkingen over gedenkpenningen uit de eerste helft der 16^e eeuw.

Uiterst moeilijk is het, om met zekerheid den vervaardiger aan te wijzen van niet gemerkte gedenkpenningen.

De medailleurs uit het begin der 16^e eeuw vonden het blijkbaar onnoodig, hunne stukken te merken.

De geschiedenis der medailleurkunst van dien tijd blijft daardoor onvolledig.

Boeken en archieven geven weinig licht in deze duisternis.

Door vergelijking der gedenkpenningen, door het groepeeren van stukken, die overeenkomst van stijl en techniek vertoonen, of die dezelfde gebreken hebben, komt men somtijds tot een resultaat.

Één gemerkt stuk kan op deze wijze eene geheele reeks bepalen.

ALEXANDRE PINCHARD heeft dit stelsel gevolgd in zijn werk: „*Histoire de la gravure des médailles en Belgique, depuis le XV siècle jusqu'en 1794*”.

Te vergeefs raadpleegden wij dit werk bij de beschrijving van de penningplaat met het borstbeeld van JAN VAN EGMOND, van 1520. 1)

In „*L'art du médailleur en Belgique*” van Dr. JULIEN SIMONIS was evenmin eene oplossing te

1) VAN MIERIS, dl. II, blz. 37.

vinden van de vraag, wie de vervaardiger van dit stuk is geweest. (1)

Beide schrijvers erkennen het als verdienstelijk werk van Vlaamschen oorsprong. (2)

In de verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden zijn twee exemplaren van dezen penning.

Één in zilver is blijkbaar valsch, misschien in het midden der 18e eeuw, handig gemaakt naar de afbeelding bij VAN MIERIS. Het andere in brons gegoten, lijkt mij toe een oud afgietsel van de penningplaat te zijn. Voor origineel durf ik het niet verklaren. Maar in elk geval is dit een prachtig specimen van klein-plastiek. Sober van lijn, levendig van uitdrukking, een uitnemend gemodeleerd profiel. (3) Zie plaat I, N°. 1.

Het zoeken was vruchteloos tot het toeval een spoor aanwees.

Voor de beschrijving van eenige Oranje-penningen hebben wij onlangs de „*Medallic illustrations of British history*” door FRANKS, aangekocht. Bij het doorbladeren van dit werk vonden wij, op blz. 32, de reproductie eener penningplaat met het portret van HENDRIK VIII, die ons *onmiddellijk* herinnerde aan de beeltenis van JAN VAN EGMOND.

Eene nauwkeurige vergelijking van onze penningplaat met deze afbeelding overtuigde ons, dat *beide stukken van dezelfde hand moeten zijn*.

1) Dr. JULIEN SIMONIS, „*L'art du médailleur en Belgique*”, blz. 78 en 133.

2) A. PINCHARD, „*Histoire de la gravure des médailles en Belgique*”, blz. 8.

3) In den stijl van BARTEL BEHAM, schilder en graveur te Neurenberg, 1502-1540. Zie zijne portretten van KAREL V en van diens broeder FERDINAND. (*Bartsch* 61.)

Stijl, teekening, houding en modelé van het profiel, indeeling, letterfries en lettertype van den penning zijn volkomen gelijk. Op plaat I lieten wij gemakshalve ook de penningplaat van HENDRIK VIII afbeelden naar de prent bij FRANKS. Zie plaat I, N°. 2.

FRANKS vermeldt daarbij: „This portrait, which is in the form of a medal, is in opaque blue glass imitating lapis lazuli, but no specimen in any metal is known. A comparison of this piece with the medals by MICHAEL MERCATOR of himself shows a very similarity in style and workmanship.

The treatment of the portrait is similar, and what in medals is a strong mark of identification, the lettering is alike in character. This, therefore may be one of the medals which, PUTEANUS says, MERCATOR executed for HENRY VIII: but of which, hitherto, no specimen or copy has been known. The age of the portrait appears to be of the time of MERCATOR's arrival in England.”

Op blz. 9, bij PINCHARD, vinden wij dat de historieschrijver HENRI VAN DE PUTTE of PUTEANUS in zijne biographie van MERCATOR mededeelt, dat deze aan het Engelsche hof werkzaam was, en dat Koning HENDRIK VIII alleen door hem op eenen penning wilde afgebeeld worden.

Wij mogen, op grond van deze beide uitspraken, aannemen dat de penningplaat, onder N°. 18 door FRANKS vermeld, gemaakt is door MICHAEL MERCATOR van Venloo.

Hieruit volgt dan, op grond der overeenkomst van stijl enz., dat ook de penning met het profiel van JAN VAN EGMOND van zijne hand is.

Tot versterking van dit beweren kan dienen, dat de medailleur vóór zijn vertrek naar Engeland, in dienst was van, of werkte voor FLORIS VAN EGMOND graaf VAN BUREN. Wij vonden dit feit, op blz. 42, bij FRANKS aldus vermeld: „but from documents it would seem that MERCATOR was under the protection of FLORIS D'EGMOND, Count of BUREN, a strong imperialist, and a determined opponent to the Duke of GUELTERS, and who speaks of him in 1527 as „mon orfebre.” 1)

FLORIS VAN EGMOND was een neef van JAN graaf VAN EGMOND, wiens portret op onzen penning prijkt. FLORIS was „a strong imperialist” en JAN was kamerheer van KAREL V, (2) dien hij op al zijn reizen vergezelde. (3) Beide neven waren dus dezelfde staatkundige richting toegedaan. De goudsmid van graaf FLORIS kan zeer goed het portret van graaf JAN VAN EGMOND hebben gemaakt.

Bij PINCHARD vonden wij eene verwijzing naar het opstel „MICHEL MERCATOR de Venloo, ciseleur de médailles du seizième siècle, door C. P. SERRURE, in de *Revue de la numismatique belge*, 1e série, t. V. p. 113.” De Heer SERRURE schrijft daar

1) Het schijnt dat MERCATOR ook voor staatkundige doeleinden naar Engeland gezonden werd. Zie hierover FRANKS, blz 42.

2) Vergelijk met onze afbeeldingen op plaat I, Nos 1 en 2 de penningplaat met het portret van KAREL V, bij VAN MIERIS dl. II, blz. 142-1. Het draagt het jaartal 1521.

3) JAN, graaf VAN EGMOND, geboren in 1499, erfgenaam van zijns vaders heerlijkheden Egmond, Hoogwoude, Aart woude en Baar. Hij werd kamerheer van Keizer KAREL V, die hem de Guidenvliesorde schonk, en dien hij op zijne tochten naar Spanje, Italie, Duitschland, Engeland en de Nederlanden vergezelde. Hij werd op een dier reizen te Ferrara ziek en stierf te Milaan den 19^{en} April 1528.

A. J. VAN DER AA, *Biographisch woordenboek*.

(blz. 120): „Peut-être y a-t-il quelques renseignements à puiser dans les ouvrages *qui traitent de l'histoire des beaux-arts en Angleterre*. Probablement parviendra-t-on bientôt à pouvoir lui attribuer quelques-unes des médailles qui remontent à son époque.” En verder: „VAN MIERIS, t. II, p. 37, donne encore une autre médaille, que nous sommes tenté d'attribuer également à MERCATOR; c'est celle qui offre les traits de JEAN, comte d'EGMOND. Comme celle-ci paraît avoir été exécutée vers l'année 1520, il a pu la ciseler avant son départ pour l'Angleterre.” 1)

Het zou zeer opmerkelijk zijn, zoo deze profetie, door den Heer SERRURE in 1849 geschreven, eindelijk vervuld werd. Dat die penningkundige ook de overeenkomst van stijl met de stukken van den Venlooschen ciseleur heeft opgemerkt, bevestigt ons zeker in onze meening.

Allerminst beelden wij ons in, hiermede wiskunstig te hebben bewezen, dat de penningplaat van JAN VAN EGMOND vervaardigd is door MICHAEL MERCATOR; al houden wij ons zelf daarvan voldoende overtuigd.

Wij hebben alleen de waarschijnlijkheid van dit feit versterkt, door te wijzen op de volkomen gelijkheid van stijl en modelé met den portret-penning van HENDRIK VIII, en door de mededeeling, dat MERCATOR als goudsmid en medailleur in dienst was van het geslacht der EGMONDS.

1) Vergelijk met onze afbeeldingen ook de portret-penningen van plaat IV in de *Revue*. Met deze stukken is eveneens de stijlverwantschap gemakkelijk aan te wijzen.

Een uitnemend voorbeeld van Italiaansche plastiek is de penning, vervaardigd door LEONE LEONI VAN AREZZO, 1) afgebeeld in het 2^e deel van VAN MIERIS, blz. 376, en op onze plaat I, N°s. 3 en 4. 2) De beeltenis van ANDREAS DORIA, hertog van GENOVA, admiraal in dienst van keizer KAREL V, versiert het voorstuk. Op de keerzijde vertoont zich eene keizerlijke galei. Naast het schip ziet men een bootje en een figuurtje, schrijlings zittende op eenen dolfijn. VAN MIERIS vermeldt, dat deze penning gemaakt is ter herinnering aan de overwinning, welke de Admiraal op de Turken behaalde, en dateert hem op 1532. Van de voorstelling der keerzijde geeft hij geen verdere verklaring.

In de verzameling van het Friesch Genootschap is een uitmuntend bewaard exemplaar in zilver van dezen penning aanwezig.

Bij de beschrijving der Italiaansche penningen gebruiken wij de „*Monographien des Kunstgewerbes*, IX. *Medaillen der italienischen Renaissance*” von CORNELIUS VON FABRICZY. Op blz. 100 geeft deze auteur, in eene interessante beschrijving van het avontuurlijk leven van den kunstenaar, de volgende bijzonderheden over den bovenvermelden penning: „Aus Eifersucht gegen seinen Rivalen CELLINI, veranlasst er dessen Verhaftung, (1538) unter dem Vorwand, er habe zur Zeit des SACCO die

1) LEONE LEONI VAN AREZZO (1509-1590.) was een door zijne tijdgenooten hooggewaardeerde beeldhouwer in marmer en brons.

2) Wij lieten dezen schoonen penning opnieuw afbeelden, omdat de tegenwoordige wijze van reproduceeren de goede hoedanigheden van het stuk meer doet uitkomen.

päpstlichen Juwelen entwendet. **BENVENUTO** gelingt es, sich von der Anklage zu reinigen, und kurz darauf (1540) kommt **LEONI** selbst wegen einer an dem deutschen Goldschmied **WALDENER** verübten Gewaltthat auf die Galeeren. Durch die Protekction **ANDREA DORIAS** erhält er indes bald seine Befreiung und formt aus Dankbarkeit (1541) in Genua die Medaille seines Retters, eine seiner lebensvollsten Arbeiten. Auf der einen ihrer zwei verschiedenen Kehrseiten hat er sein von den Ketten des Galeerensträflings umrahmtes Selbstbildnis, auf der andern die Galeere und einen Kahn, der ihn von dieser entführt, dargestellt." 1)

Door deze nieuwe verklaring van den penning vervalt die van **VAN MIERIS**, en wordt het stuk gedateerd op 1541, in plaats van op 1532. Ook wordt ons nu de beteekenis duidelijk van de figuurtjes op de keerzijde.

Een bronzen exemplaar van dezen penning, met portret van **LEONE LEONI**, als galeislaaf, hebben wij onlangs voor onze eigene verzameling aangekocht. De afbeelding van dit zeldzame stuk vindt men op plaat I, N°. 5. 2)

1) **VON FABRICZY** schrijft met grooten lof over **LEONI**'s kunstvaardigheid, ook als beeldhouwer. Over zijn karakter is zijn oordeel zeer ongunstig.

2) Deze penning is niet afgebeeld bij **VAN MIERIS** en ook niet in de *Monographie*.

Oorspronkelijkheid hebben alleen de kunstenaars bij de gratie Gods, de uitverkorenen.

Vele artisten vullen door vaardigheid aan, wat zij aan genialiteit te kort komen. Tot deze laatsten kunnen de meeste medailleurs gerekend worden.

Er bestaan enkele sublieme, vele mooie en zeer vele leelijke gedenkpenningen.

Men houde in het oog, dat wellicht geen kunstvak door grooter verscheidenheid van menschen is beoefend, dan de medailleurkunst. In den tijd der Renaissance: door beeldhouwers en schilders, later door goudsmeden, ciseleurs, drijvers, stempelsnijders, graveurs en plaatsnijders.

De uitgebreide verzameling kopergravures, voornamelijk die der portretten, in het Friesch Museum, is ons van veel nut bij de beschrijving der gedenkpenningen.

Vergelijking met die prenten brengt aan het licht, dat de beeltenissen en voorstellingen op zeer vele penningen aan schilderijen, gravures of andere kunstwerken zijn ontleend. Het ontwerp van beeld of voorstelling was dikwijls niet van den medailleur.

Bij voorbeeld: de prachtige penning met het portret van LUTHER in monnikspij, een schitterend gevormd basrelief, (zie: VAN MIERIS II, blz. 115, N°. 2,) vertoont veel overeenkomst met de gravure van DANIEL HOPFER, van 1523. (BARTSCH 86.) 1)

1) DANIEL HOPFER, geb. te Augsburg 1490, gest. 1536. Zijne gravure met het portret van LUTHER, is misschien ook slechts eene kopie. Wij vonden in „*Der Kupferstich*” van FRIEDRICH LIPPMAN, 1896, over hem het volgende: „Mehr oder weniger getreu, jedoch in stark vergrößernder Weise, kopiert er Stiche von DURER, JACOPO DE BARBARI u. a.”

Het Museum te Leeuwarden bezit dezen penning.

Het groote verschil tusschen voor- en keerzijde valt dadelijk in het oog. Een kunstenaar, die zoo'n uitstekend portret teekent, maakt een veel mooiere keerzijde. De man, die de keerzijde ontwierp en goedkeurde, was niet in staat een zoo levendig profiel te scheppen. Bij de portret-gravures van LUTHER ontdekten wij dan ook spoedig zijn voorbeeld.

De gedenkpenning met het borstbeeld van den Italiaanschen dichter LODEWIJK ARIOSTO (VAN MIERIS II, blz. 377, N° 2.) is vervaardigd door PASTORINO DE PASTORINI, (1508-1592) „maestro di stucchi" in dienst van den groothertog FRANS VAN TOSKANE.

Voor dezen eenvoudigen maar zeer natuurlijk geboetseerden mannenkop heeft de artist zich vrij zeker geïnspireerd op de gravure van ENEA VICO. 1) (BARTSCH 241.)

Zoo heeft de gravure met het portret van den kardinaal PIETRO BEMBO van denzelfden plaatsnijder, (BARTSCH 242.) als voorbeeld gediend voor den

Misschien moet de oorspronkelijke gravure onder de prenten van DURER gezocht worden.

In de „*Biographical dictionary of medallists*" by L. FORRER, 1904, vol. II, pag. 488, vindt men over dezen penning: „H. G. (Germ.) Signature of a German Medallist of the sixteenth century. It occurs on a beautiful Portrait-medal of LUTHER, 1521, which is copied from an engraving by HÖPFNER, not by CRANACH, as stated by ERMAN, in „*Deutsche Medailleure*", p. 48. A specimen of this medal, from the VÖLCKER-Collection, was sold for 2705 Marks at the Sale of the WUNDERLY-VON MURALT Collection. (Part. IV, April 1900.) The signature is engraved in the incuse, as is the date also." Onze penning is niet gemerkt.

1) ENEA VICO, een bekwaam plaatsnijder, geboren te Parma, werkte tusschen 1540 en 1560.

fraaien penning door den kunstvaardigen goudsmid **BENVENUTO CELLINI** (1500-1571) gemaakt.

De Duitse penningen met bijbelsche voorstellingen uit het begin der 16^e eeuw, vertoonen sterke stijlverwantschap met de houtsneden en kopergravures uit dien tijd.

De Aanbidding der Herders op een dezer stukken is eene vrij getrouwe kopie van het vierde blad van **ALBRECHT DÜRERS** „*Kleine Passion.*” (BARTSCH 20.) Zie plaat I, N°. 6.

Het sterkst echter komt dit navolgingssysteem uit bij den penning met het borstbeeld van **JAN BEUKELSZ.** van Leiden, koning der Wederdoopers te Munster, afgebeeld bij **VAN MIERIS**, dl. II, blz. 411, N°. 2. Deze vrij goed gevormde penning is eene nauwkeurige kopie van de kopergravure van **HEINRICH ALDEGREVER** 1) (BARTSCH N°. 182.) Zelfs het onderschrift der gravure is op den penning overgenomen als randschrift. De rijksappel met kroon en zwaarden in den linker-bovenhoek der prent prijkt op het ruggestuk. Op plaat II vindt men eene verkleinde reproductie van de gravure; men vergelijk die met den penning.

In „*Die Medaillen und Plaketten der Kunstsammlung von W. P. METZLER*” door Dr. **JULIUS CAHN** 1898; wordt dit stuk toegeschreven aan **HANS REINHART** te Leipzig. Van hem wordt gezegd (op blz. 33.): „Die Technik der Medailleurkunst ist durch **HANS**

1) **HEINRICH ALDEGREVER**, bekwaam schilder en plaatsnijder, geboren te Paderborn 1502, tot 1555 werkzaam te Soest in Westphalen, was een vurig aanhanger der Hervorming.

REINHART auf eine Höhe gebracht worden, welche sie seitdem nicht wieder in Deutschland erreicht hat,"

Men ziet het een technisch zeer kunstvaardig man, doch een kopiïst.

De Nederlandsche medailleurs maken in deze geene uitzondering. Ik geloof, dat ik de voorbeelden voor de portret-penningen der Oranjevorsten van PIETER VAN ABEELE niet te vergeefs zal zoeken bij de gravures van WILLEM JACOBZ. DELFF 1) en CHRISPIJN VAN QUEBORN, gesneden naar de schilderijen van MIEREVELT en anderen. 2)

En de vier deftige burgemeesters van Amsterdam op den grooten penning, 3) gedreven door WOUTER MULLER, 4) zijn eenvoudig „geschaakt” van de schilderij „De burgemeesters van Amsterdam in 1638” door THOMAS DE KEIJSER, 5) of van de prent, naar die schilderij in 't koper gesneden door JONAS SUIJDERHOEF. 6)

Maar deze stukken behooren tot een later tijdperk.

VAN MIERIS en VAN LOON hebben de gedenkpenningen als verluchting der geschiedenis gebruikt, of de geschiedenis zoo geschreven, dat de

1) WILLEM JACOBZ. DELFF, bekwame plaatsnijder (1580-1638) Hij graveerde de portretten van MIEREVELT op voortreffelijke wijze in 't koper. CRISPIJN VAN QUEBORN, geb. 1604 te 's-Gravenhage, zeer bekwaam plaatsnijder

2) MICHIEL MIEREVELT portretschilder geb. te Delft 1567, gest. 1641.

3) VAN LOON, dl. II, blz. 373 en DE VRIES en DE JONGE, pl VII, No. 6.

4) WOUTER MULLER, graveur en goudsmid „in de vergulde Dolphijn” te Amsterdam, 1653—1668.

5) THOMAS DE KEIJSER, geb. te Amsterdam 1596. gest. 1667, zoon van den architect-beeldhouwer HENDRIK DE KEYSER. De schilderij hangt in het Mauritshuis te 's-Gravenhage.

6) JONAS SUIJDERHOEF, uitnemende hollandsche graveur, werkte 1641-1669.

hun bekende penningen daarin konden worden opgenomen. 1)

Het historische feit, waaraan men het ontstaan van den gedenkpenning meent te kunnen toeschrijven, wordt daardoor meer op den voorgrond geplaatst dan het metalen gedenkstuk.

Eene geschiedenis van den gedenkpenning, eene kunsthistorische beschrijving, zou voor de numismatiek groote waarde hebben.

Wij poogden den schepper van een kunstwerk aan te wijzen.

Van een ander vermeldden wij het feit, dat aanleiding gaf tot zijn ontstaan.

Over den oorsprong van portretten en voorstellingen op gedenkpenningen gaven wij het resultaat onzer nasporingen.

Zou door wederzijdsche mededeeling van zulke gegevens in dit tijdschrift onze kennis der kunsthistorie van den gedenkpenning niet bevorderd kunnen worden?

Leeuwarden 6/4 1904.

S. WIGERSMA Hz.

1) Zelfs zijn er in het begin der 18e eeuw penningen gemaakt om feiten uit het midden der 16e te herdenken, bijv. die op de overhandiging van het smeeksbrief der edelen in 1566. (VAN LOON, I, 80.)

